

‘अनर्गल प्रलाप’ निबन्धसङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुर नेपाली विभागको
स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) द्वितीय वर्षको आंशिक
पाठ्यांश परिपूर्तिका लागि दसौं पत्रको
प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

सुनिता कँडेल

त्रि.वि. दर्ता नं. : ६-१-२३९-१५९-९९

वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली विभाग

भरतपुर, चितवन

२०६८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
भरतपुर, चितवन
नेपाली विभाग

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुरकी विद्यार्थी सुनिता कँडेलले नेपाली विषय स्नातकोत्तर तह (एम.ए.)को दसौँ पत्रको प्रयोजनका निम्ति तयार गरेको 'अनर्गल प्रलाप' निबन्धसङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन शीर्षकको यो शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ।

मूल्याङ्कनसमिति

प्रा.डा. नारायणप्रसाद खनाल
विभागीय प्रमुख

.....
हस्ताक्षर

शिक्षण सहायक भीष्मराज पौडेल
शोधनिर्देशक

.....
हस्ताक्षर

.....
बाह्यपरीक्षक

.....
हस्ताक्षर

मिति : २०६८ । ११ । ५

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुर, चितवन, नेपाली विभाग, स्नातकोत्तर तह नेपाली (एम.ए.) दोस्रो वर्षकी छात्रा सुनिता कँडेलले 'अनर्गल प्रलाप' निबन्धसङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार गरिएको यस मौलिकतापूर्ण शोध-पत्रबाट म सन्तुष्ट छु । अतः यसको समुचित मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभागीय प्रमुखसमक्ष सहर्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति: २०६८ । ९ । २३

.....
भीष्मराज पौडेल
शिक्षण सहायक
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली विभाग
भरतपुर, चितवन

कृतज्ञताज्ञापन

‘अनर्गल प्रलाप’ निबन्धसङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुरको नेपाली विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आफ्नो कार्य व्यस्तताका बावजुद पनि समय निकाली समुचित सल्लाह, सुझाव दिएर मलाई कुशल निर्देशन गर्नुहुने आदरणीय गुरु शिक्षण सहायक भीष्मराज पौडेलप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । मेरो शोध प्रस्ताव स्वीकृत गरी शोधपत्र लेख्ने अवसर दिलाई मार्गनिर्देशनसमेत गर्नुहुने वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पसका नेपाली विभागका विभागीय प्रमुख प्रा.डा. नारायणप्रसाद खनाल र नेपाली विभाग परिवारप्रति म अत्यन्त कृतज्ञ छु ।

आफ्नो निबन्धसङ्ग्रहमा शोधपत्र लेख्नका लागि स्वीकृत प्रदान गर्दै आवश्यक पुस्तक, पत्रपत्रिका र लेख-रचना आदि उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने शोधनायक रामबाबु घिमिरेप्रति पनि म आभारी छु । शोधपत्र तयारीकै क्रममा विभिन्न पुस्तकहरू एवम् शोधपत्रहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने त्रिभुवन विश्वविद्यालय, केन्द्रीय पुस्तकालय, कीर्तिपुर, काठमाडौँ र वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुरका पुस्तकालय तथा प्रशासनका कर्मचारी सहायक प्रशासकद्वय शिवप्रसाद पोखरेल एवम् विजयराज पण्डितप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसै गरी शोधपत्र लेखनकै क्रममा अत्यन्त हार्दिकताका साथ रामबाबु घिमिरेका बारेमा जानकारी तथा अन्य आवश्यक सामग्रीहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने साहित्यकार तथा समालोचक डी.आर. पोखरेल लगायत अन्य प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण विद्वज्जनप्रति म आभारी छु ।

थुप्रै चुनौतीहरूलाई बुद्धिमत्तापूर्वक सामना गर्दै मलाई पढ्ने अवसर दिई यहाँसम्म आइपुग्दा हरतरहले प्रेरणा दिनुहुने मेरी पूजनीय आमा यशोदा कँडेल र पिता भीमलाल कँडेलप्रति म सदैव ऋणी रहने छु । मलाई सदैव पढाइको महत्त्व दर्शाउँदै पठन-पाठनमा सानैदेखि मार्गनिर्देशन गर्नुहुने र स्नातकोत्तर तहसम्मको पठन-पाठनमा पुगुन्जेलसम्म पनि कुशल एवम् अति आवश्यक सरसल्लाह, सुझाव तथा प्रेरणा दिँदै मेरो उज्ज्वल भविष्यको असीम

चाहना गर्नुहुने र मलाई सदैव पठन-पाठनमा लाग्न घचघच्याइ रहनुहुने मेरा दाजु श्री कृष्ण कँडेल र दिदी मायाँ कँडेलप्रति पनि म सदैव ऋणी रहने छु । त्यस्तै मलाई हरतरहले सघाउने भाउजु माया कँडेल, बहिनी अमीता, समीता, भाइ अनुदिग्न, अर्जुन र भिनाजु चेतनाथ पोखेलप्रति पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यस शोधपत्रको लेखनको प्रारम्भदेखि नै विविध सामग्रीहरू जुटाइ दिएर सहयोग गरी शोधपत्र छिटो तयार पार्न घचघच्याइरहने मेरी आत्मीय मित्र अस्मिता सापकोटा लगायत अन्य मित्रहरूप्रति पनि म हार्दिक आभार प्रकट गर्दै शोधपत्रलाई यथाशीघ्र र शुद्धरूपमा टड्कण गरिदिनु हुने सरिता छापाखाना, बेलचोकका दाजु जीवननाथ तुङ्गानालाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा, 'अनर्गल प्रलाप' निबन्धसङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभाग समक्ष पेस गर्दछु ।

शोधार्थी
सुनिता कँडेल
नेपाली विभाग
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
भरतपुर, चितवन
शैक्षिक सत्र : २०६२-०६४
त्रि.वि. दर्ता नं. : ६-१-२३९-१५९-९९

मिति : २०६८। ९। २३

सङ्क्षेपीकृत शब्द-सूची

यस शोधपत्रमा प्रयोग गरिएका शब्दहरूको सङ्क्षेपीकृत रूप यसप्रकार छ :-

आइ.ए.	इन्टरमिडियट अफ आर्टस्
इ.सं.	इशवीय संवत्
एम.ए.	मास्टर्स अफ आर्टस्
एस.एल.सी.	स्कूल लिभिड सर्टिफिकेट
का.मु.	कायम मुकायम
क्र.सं.	क्रमसङ्ख्या
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
चि.सा.प.	चितवन साहित्य परिषद्
चौ.सं.	चौथो संस्करण
ते.सं.	तेस्रो संस्करण
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
न.पा.	नगरपालिका
नि.	निर्देशक
ने.मा.वि.	नेपाल माध्यमिक विद्यालय
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पाँ.सं.	पाँचौं संस्करण
पृ.सं.	पृष्ठ सङ्ख्या
प्रका.	प्रकाशकीय
प्र.सं.	प्रथम संस्करण
वि.ए.	वेचलर अफ आर्ट्स
भूमि.	भूमिका
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
र.न.पा.	रत्ननगर नगरपालिका
वा.नं.	वार्ड नम्बर
वि.सं.	विक्रम संवत्
सम्पा.	सम्पादक
संस्क.	संस्करण
सा.प्र.	साभ्ता प्रकाशन
स्व.	स्वर्गीय

विषयसूची

- क) शोधपत्रको स्वीकृति पत्र
ख) शोधनिर्देशकको मन्तव्य
ग) कृतज्ञताज्ञापन
घ) सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

परिच्छेद : एक

शोध परिचय

1-7

१.१	विषय परिचय	1
१.२	समस्या कथन	1
१.३	शोधको उद्देश्य	2
१.४	पूर्वकार्यको विवरण र समीक्षा	2
१.५	शोधको औचित्य र महत्त्व	5
१.६	शोधपत्रको सीमाङ्कन	5
१.७	सामग्री सङ्कलन र शोधविधि	5
१.८	शोधपत्रको रूपरेखा	6

परिच्छेद : दुई

निबन्धकार रामबाबु घिमिरेको जीवनी र व्यक्तित्वको सामान्य अध्ययन

8-18

२.१	पारिवारिक पृष्ठभूमि	8
२.१.१	जन्मस्थान र बाल्यकाल	9
२.१.२	शिक्षा-दीक्षा	9
२.१.३	भ्रमण	9
२.१.४	सम्मान तथा पुरस्कार	10
२.१.५	संस्थागत संलग्नता	11
२.१.६	साहित्य सिर्जना र प्रभाव	11
२.२	व्यक्तित्व	12
२.२.१	बाह्य व्यक्तित्व	12
२.२.२	आन्तरिक व्यक्तित्व	12
२.२.३	व्यक्तित्वका विविध रूप	12
२.२.३.१	साहित्यिक व्यक्तित्व	13
२.२.३.१.१	कवि व्यक्तित्व	13

२.२.३.१.२	निबन्धकार व्यक्तित्व	14
२.२.३.१.३	आख्यानकार व्यक्तित्व	15
२.२.३.२	साहित्येतर व्यक्तित्व	15
२.२.३.२.१	सम्पादक व्यक्तित्व	16
२.२.३.२.२	प्राध्यापक, प्रशासक व्यक्तित्व	16
२.२.३.२.३	राजनैतिक व्यक्तित्व	16
२.२.३.२.४	सामाजिक व्यक्तित्व	17
२.३	निष्कर्ष	18

परिच्छेद : तीन

निबन्धको सैद्धान्तिक अध्ययन र विकासक्रम

19-
45

३.१	निबन्धको अवधारणा	19
३.१.१	पूर्वीय दृष्टिकोणमा निबन्ध	19
३.१.२	पाश्चात्य दृष्टिकोणमा निबन्ध	20
३.१.३	निबन्धको परिभाषा	22
३.१.४	निबन्धको स्वरूप	24
३.१.५	निबन्धका तत्त्वहरू	28
३.१.६	निबन्धको वर्गीकरण	30
३.१.६.१	परम्परित वर्गीकरण	31
३.१.६.२	समसामयिक वर्गीकरण	34
३.१.७	निबन्ध र प्रबन्ध	36
३.२	नेपाली निबन्धको विकासक्रम	37
३.२.१	प्राथमिक काल	37
३.२.२	माध्यमिक काल	38
३.२.३	आधुनिक काल	39
३.३	निष्कर्ष	44

परिच्छेद : चार

रामबाबु घिमिरेको साहित्यिक क्षेत्रमा प्रवेश र निबन्धयात्रा

46-52

४.१	नेपाली निबन्धमा रामबाबु घिमिरेको प्रवेश	46
४.२	रामबाबु घिमिरेको निबन्धयात्रा	47
४.३	निष्कर्ष	52

परिच्छेद : पाँच

‘अनर्गल प्रलाप’ निबन्धसङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन	53– 101
५.१ पृष्ठभूमि	53
५.१.१ शीर्षक नै बुद्ध र शान्ति	54–55
५.१.१.१ शीर्षक	54
५.१.१.२ संरचना	54
५.१.१.३ विषयवस्तु	54
५.१.१.४ उद्देश्य	55
५.१.१.५ भाषाशैली	55
५.१.२ विचार सङ्क्रमण	55–57
५.१.२.१ शीर्षक	55
५.१.२.२ संरचना	55
५.१.२.३ विषयवस्तु	56
५.१.२.४ उद्देश्य	56
५.१.२.५ भाषाशैली	56
५.१.३ भाडाको मान्छे	57–58
५.१.३.१ शीर्षक	57
५.१.३.२ संरचना	57
५.१.३.३ विषयवस्तु	57
५.१.३.४ उद्देश्य	58
५.१.३.५ भाषाशैली	58
५.१.४ कवि विनोदीको ‘अविश्रान्त पढ्नुपूर्व’	59–60
५.१.४.१ शीर्षक	59
५.१.४.२ संरचना	59
५.१.४.३ विषयवस्तु	59
५.१.४.४ उद्देश्य	60
५.१.४.५ भाषाशैली	60

५.१.५	आफै हराएको सूचना	60-62
५.१.५.१	शीर्षक	60
५.१.५.२	संरचना	61
५.१.५.३	विषयवस्तु	61
५.१.५.४	उद्देश्य	61
५.१.५.५	भाषाशैली	61
५.१.६	निरन्तर प्रवाहित छु म	62-63
५.१.६.१	शीर्षक	62
५.१.६.२	संरचना	62
५.१.६.३	विषयवस्तु	62
५.१.६.४	उद्देश्य	63
५.१.६.५	भाषाशैली	63
५.१.७	अनिर्णित निर्णय	64-65
५.१.७.१	शीर्षक	64
५.१.७.२	संरचना	64
५.१.७.३	विषयवस्तु	64
५.१.७.४	उद्देश्य	65
५.१.७.५	भाषाशैली	65
५.१.८	आफ्नो शोकसभामा आफै वक्ता	65-67
५.१.८.१	शीर्षक	65
५.१.८.२	संरचना	66
५.१.८.३	विषयवस्तु	66
५.१.८.४	उद्देश्य	66
५.१.८.५	भाषाशैली	66
५.१.९	ब्रह्मचर्यदान अर्थात् वीर्यदान	67-68
५.१.९.१	शीर्षक	67
५.१.९.२	संरचना	67
५.१.९.३	विषयवस्तु	67
५.१.९.४	उद्देश्य	68

५.१.९.५	भाषाशैली	68
५.१.१०	वस्तुगत साक्षात्कार	69-70
५.१०.१	शीर्षक	69
५.१०.२	संरचना	69
५.१०.३	विषयवस्तु	69
५.१०.४	उद्देश्य	70
५.१०.५	भाषाशैली	70
५.१.११	कालेसँगको बिछोडमा	70-72
५.१.११.१	शीर्षक	70
५.१.११.२	संरचना	71
५.१.११.३	विषयवस्तु	71
५.१.११.४	उद्देश्य	71
५.१.११.५	भाषाशैली	72
५.१.१२	नाम परिवर्तनको अपरिहार्यता	72-74
५.१.१२.१	शीर्षक	72
५.१.१२.२	संरचना	72
५.१.१२.३	विषयवस्तु	73
५.१.१२.४	उद्देश्य	73
५.१.१२.५	भाषाशैली	73
५.१.१३	पुराना कुराहरू	74-76
५.१.१३.१	शीर्षक	74
५.१.१३.२	संरचना	74
५.१.१३.३	विषयवस्तु	74
५.१.१३.४	उद्देश्य	75
५.१.१३.५	भाषाशैली	75
५.१.१४	अनिद्राको अन्वेषण	76-77
५.१.१४.१	शीर्षक	76
५.१.१४.२	संरचना	76
५.१.१४.३	विषयवस्तु	76

५.१.१४.४	उद्देश्य	77
५.१.१४.५	भाषाशैली	77
५.१.१५	मृत्युबोध र आत्मचिन्तन	78-79
५.१.१५.१	शीर्षक	78
५.१.१५.२	संरचना	78
५.१.१५.३	विषयवस्तु	78
५.१.१५.४	उद्देश्य	79
५.१.१५.५	भाषाशैली	79
५.१.१६	अनर्गल प्रलाप	79-81
५.१.१६.१	शीर्षक	79
५.१.१६.२	संरचना	80
५.१.१६.३	विषयवस्तु	80
५.१.१६.४	उद्देश्य	80
५.१.१६.५	भाषाशैली	81
५.१.१७	पशुपतिनाथ जस्तो तिमी उस्तै म	81-83
५.१.१७.१	शीर्षक	81
५.१.१७.२	संरचना	81
५.१.१७.३	विषयवस्तु	82
५.१.१७.४	उद्देश्य	82
५.१.१७.५	भाषाशैली	82
५.१.१८	मेरो हालखबर के छ ?	83-84
५.१.१८.१	शीर्षक	83
५.१.१८.२	संरचना	83
५.१.१८.३	विषयवस्तु	83
५.१.१८.४	उद्देश्य	84
५.१.१८.५	भाषाशैली	84
५.१.१९	निर्मोहीसँग मोह	84-86
५.१.१९.१	शीर्षक	84
५.१.१९.२	संरचना	85

५.१.१९.३	विषयवस्तु	85
५.१.१९.४	उद्देश्य	85
५.१.१९.५	भाषाशैली	86
५.१.२०	बिम्ब हराएकोमा	86-87
५.१.२०.१	शीर्षक	86
५.१.२०.२	संरचना	86
५.१.२०.३	विषयवस्तु	87
५.१.२०.४	उद्देश्य	87
५.१.२०.५	भाषाशैली	87
५.१.२१	सल्लाहकार	87-89
५.१.२१.१	शीर्षक	87
५.१.२१.२	संरचना	88
५.१.२१.३	विषयवस्तु	88
५.१.२१.४	उद्देश्य	88
५.१.२१.५	भाषाशैली	89
५.१.२२	मधुमेह र समाजसेवा	89-90
५.१.२२.१	शीर्षक	89
५.१.२२.२	संरचना	89
५.१.२२.३	विषयवस्तु	90
५.१.२२.४	उद्देश्य	90
५.१.२२.५	भाषाशैली	90
५.१.२३	गजल र गाजलु आँखा	91-92
५.१.२३.१	शीर्षक	91
५.१.२३.२	संरचना	91
५.१.२३.३	विषयवस्तु	91
५.१.२३.४	उद्देश्य	92
५.१.२३.५	भाषाशैली	92
५.१.२४	श्रमजीवी साहित्यकार	92-94
५.१.२४.१	शीर्षक	92

५.१.२४.२	संरचना	92
५.१.२४.३	विषयवस्तु	93
५.१.२४.४	उद्देश्य	93
५.१.२४.५	भाषाशैली	94
५.१.२५	जुलुस र मलामी	94-95
५.१.२५.१	शीर्षक	94
५.१.२५.२	संरचना	94
५.१.२५.३	विषयवस्तु	94
५.१.२५.४	उद्देश्य	95
५.१.२५.५	भाषाशैली	95
५.१.२६	द्वन्द्व व्यवस्थापन	95-97
५.१.२६.१	शीर्षक	95
५.१.२६.२	संरचना	96
५.१.२६.३	विषयवस्तु	96
५.१.२६.४	उद्देश्य	96
५.१.२६.५	भाषाशैली	97
५.१.२७	प्लुटो मान्यताच्युत हुँदा	97-98
५.१.२७.१	शीर्षक	97
५.१.२७.२	संरचना	97
५.१.२७.३	विषयवस्तु	97
५.१.२७.४	उद्देश्य	98
५.१.२७.५	भाषाशैली	98
५.१.२८	अनुत्तरित प्रश्न	99-
		100
५.१.२८.१	शीर्षक	99
५.१.२८.२	संरचना	99
५.१.२८.३	विषयवस्तु	99
५.१.२८.४	उद्देश्य	100
५.१.२८.५	भाषाशैली	100

५.२ निष्कर्ष	100
--------------	-----

परिच्छेद : छ

मूल्याङ्कन तथा उपसंहार

६.१ परिचय	102-
	106
६.१.१ पहिलो परिच्छेदको निष्कर्ष	102
६.१.२ दोस्रो परिच्छेदको निष्कर्ष	102
६.१.३ तेस्रो परिच्छेदको निष्कर्ष	102
६.१.४ चौथो परिच्छेदको निष्कर्ष	103
६.१.५ पाँचौँ परिच्छेदको निष्कर्ष	103
६.२ समग्र निष्कर्ष एवम् उपसंहार	103

सन्दर्भसामग्रीसूची

- क) प्रमुख पुस्तकसूची
- ख) सहायक पत्रिकासूची

परिशिष्ट

- क) शोधनायकसँग अन्तर्वार्ताका क्रममा सोधिएका प्रश्नावली